

13. *Славинський М.* Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 12. — С. 6—10; Ч. 13. — С. 8—11.
14. *Славинський М.* Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 24. — С. 2—9.
15. *Славинський М.* Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 25. — С. 3—8.
16. *Славинський М.* Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 25. — С. 3—8.
17. *Славинський М.* Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 33. — С. 8—12; Ч. 39. — С. 5—10.
18. *Славинський М.* Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 39. — С. 5—10.
19. *Стахів М.* Українські політичні партії у соціологічному навітленні / М. Стахів. — Нью-Йорк ; Детройт ; Скрантон : Українська вільна громада в Америці, 1954. — 104 с.
20. *Шульгин О.* На смерть В. Липинського / О. Шульгин // Тризуб. — 1931. — Ч. 26. — С. 2—4.

Надія Кулеша

НІМЕЦЬКОМОВНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У НІМЕЧЧИНІ 1920—1940-х рр.

У статті простежено становлення та функціонування німецькомовної преси української еміграції у Німеччині впродовж 1920—1940-х рр.

Ключові слова: українська політична еміграція, німецькомовна преса, українське питання.

В статье прослежено становление и функционирование прессы украинской эмиграции на немецком языке в Германии в 1920—1940-х гг.

Ключевые слова: украинская политическая эмиграция, немецкоязычная пресса, украинский вопрос.

In article formation and functioning of German speaking press of Ukrainian emigration in Germany in 1920—1940 years were examined.

Key words: Ukrainian political emigration, German speaking press, Ukrainian issue.

Українська політична еміграція, змушена тимчасово осісти на німецьких теренах після закінчення Першої світової війни та поразки

Визвольних змагань 1917—1921 рр., багато зусиль доклала для активної популяризації українського питання у середовищі перебування. Окрім забезпечення україномовною пресою підтримкою своїх співгромадян, які творили значну за обсягом українську діаспору, необхідно було налагодити випуск інформаційної продукції для читачів з німецького середовища.

Завдання ознайомлення світової громадськості з українським питанням лягало насамперед на дипломатичне представництво УНР, яке, розпочавши діяльність на міжнародній арені, зіткнулося з елементарним незнанням українців і України, її історії і тогочасного політичного становища. Необхідно було забезпечити постачання повідомлень та інформаційних матеріалів для німецьких державних і громадських інституцій та періодичних видань.

Пресове бюро дипломатичного відділу Посольства УНР в Берліні, яке функціонувало у 1919—1923 рр., видавало інформаційні бюлетені німецькою мовою [3]. У колекції Бачинського* бібліотеки Університету Карлтон (США) зберігається неповний комплект берлінських бюлетенів «Ukrainischer Pressedienst» («Українська Пресова Служба») за 1919—1921 рр. (1919 — № 2—192; 1920 — № 196—306; 1921 — № 307—315) [23]. Кількість виданих німецькомовних бюлетенів у Берліні свідчить про надзвичайно активну працю української дипломатичної служби в Німеччині (зробивши нескладні обрахунки, доходимо висновку, що бюлетені виходили від двох до чотирьох разів на тиждень).

Іншим способом озвучити українське питання було використання площі німецьких друкованих видань, що стало можливим завдяки журналу «Die Ukraine». Ще задовго до завершення Першої світової війни у Берліні за сприяння визначних німецьких інтелектуалів утворилося Німецько-Українське товариство, яке ставило за мету розвиток німецько-українських відносин у політичній, економічній та культурній сферах. Очолив засноване у березні 1918 р. Товариство відомий прихильник «української ідеї», що вбачав в Україні головний форпост у Східній Європі проти поширення впливів Росії на Захід, Пауль Рорбах**, генеральним секретарем став знаний

* Припускаємо, що комплект бюлетенів належав Юліану Бачинському, який у 1919—1921 рр. був представником УНР у Вашингтоні.

** Пауль Рорбах (Paul Rohrbach) (1869—1956) — видатний німецький історик, теолог, публіцист, знавець Східної Європи.

історик та публіцист Аксель Шмідт*. Уже наприкінці року з'явилося перше число друкованого органу Товариства — журналу «Die Ukraine», який до кінця 1926 р. пропагував серед німецької аудиторії широкий спектр українознавчих матеріалів. Завдання, які поставило перед собою Товариство, були, безумовно, пронімецьки орієнтовані, його очільники розглядали Україну (поряд з іншими західними неросійськими країнами колишньої Російської імперії) буферною зоною між Західною Європою і Росією та багатим потенційним джерелом людських, сировинних і продовольчих ресурсів, необхідних Німеччині для реалізації геополітичної ідеї німецької експансії**. За походженням балтійські німці, П. Рорбах та А. Шмідт представляли групу німецьких науковців та політиків, які вбачали для Німеччини загрозу від потужної російської метрополії і виступали за відокремлення і самовизначення національних держав, які входили до неї, по суті, на правах колоній. Особливий статус надавався Україні, втра- та якої для Росії ставила під сумнів її гегемоністське майбутнє на континенті.

Загалом, за роки існування (до грудня 1926 р.) вийшло 34 номери журналу «Die Ukraine» (в енциклопедичній та науковій літературі помилково вказується «понад сорок чисел» місячника), на сторінках якого друкувалися статті німецьких авторів (Г. Брун, Б. Ган, Ц. Е. Глейє, П. Рорбах, А. Шмідт, Г. Шпехт та багато інших), які ознайомлювали німецького читача з українською історією, культурою, економікою, мовним питанням, тогочасним становищем в Україні, виразно наголошуючи на відрубності українського та російського народів. Одразу до співпраці в журналі були запрошені представники української науки, культури і політики, серед яких особливо активними дописувачами стали: Д. Донцов (*Föderation oder Selbstständigkeit* (Федерація чи самостійність). — 1919. — Н. 5; *Deutschlands Ukrainepolitik* (Українська політика Німеччини). — 1919. — Н. 7/9; *Konstantinopel und die Ukraine* (Константинополь та

* Аксель Шмідт (Axel Schmidt) (1870—1940) — німецький публіцист, історик, експерт з українського питання.

** Основним напрямом німецької експансії, за П. Рорбахом, було поширення німецької «національної ідеї» — ідеальне моральне збереження германства як творчої сили тогочасної і майбутньої світової історії, разом з тим — німецького способу життя, німецької культури, німецької системи освіти.

Україна). — 1921. — Н. 8); М. Кушнір (Osteuropa und die Ukraine (Східна Європа і Україна). — 1919. — Н. 10/12); Є. Левицький (Geschichte und Statistik Cholmlands (Історія та статистика Холмщини). — 1919. — Н. 6; Die Ukraine und die ostgalizische Frage (Україна й східногалицьке питання). — 1921. — Н. 3); М. Лозинський (Der ukrainisch-polnische Gegensatz in Galizien vor der russische Revolution (Українсько-польське протистояння в Галичині перед російською революцією). — 1919. — Н. 7/9); В. Оренчук (Die ukrainische Zuckerindustrie (Українська цукрова індустрія). — 1919. — Н. 10/12; Über die Tabakindustrie in der Ukraine (Про тютюнову індустрію в Україні). — 1920. — Н. 1; Kijews wirtschaftliche Bedeutung (Економічне значення Києва). — 1920. — Н. 3; Deutsch-ukrainische Wirtschaftsbeziehungen (Німецько-українські економічні відносини). — 1920. — Н. 6; Die Ukraine in der europäischen Wirtschaftsgemeinschaft (Україна в європейській економічній співдружності). — 1920. — Н. 12; Die Donau als Handelsstrasse zur Ukraine (Дунай — торгова дорога в Україну). — 1922. — Н. 1; Odessa (Одеса). — 1922. — Н. 2); М. Порш (Die Volkswirtschaft der Ukraine (Народне господарство України. — 1919. — Н. 4; Das Randstaatenproblem (Проблема прикордонної провінції). — 1920. — Н. 3; Warum verband sich Petljura mit Polen? (Чому Петлюра об'єднався з Польщею?). — 1920. — Н. 5); В. Сімович (Kurze Übersicht über die ukrainische Literatur (Короткий огляд української літератури). — 1919. — Н. 4—5; Mychailo Drahomaniw (Михайло Драгоманів). — 1920. — Н. 12; Die Bukowina (Буковина). — 1921. — Н. 1); Є. Сокович (Die wirtschaftliche Wiederpunkt der Ukraine (Економічне відродження України). — 1920. — Н. 8; Die Bedeutung der Ukraine für die Wiederherstellung des Osteuropäischen Wirtschaftslebens (Значення України для відновлення економіки Східної Європи). — 1922. — Н. 4); О. Шульгин (Die Beziehungen der Entente zur Ukraine vor dem Brester Frieden (Відносини Антанти з Україною перед Брестським миром) (1919. — Н. 7/9) та ін. Час від часу друкувалися уривки із праць Д. Дорошенка (Die auswärtige Politik des ukrainischen Staates im Jahre 1918 (Зовнішня політика Української держави у 1918 році). — 1921. — Н. 7), Б. Лепкого (Taras Schewtschenko (Тарас Шевченко). — 1920. — Н. 8), І. Мазепи (Die drei Perioden der ukrainischen Revolution (Три періоди української революції). — 1921. — Н. 8), С. Пет-

люри (Die Unabhängigkeit der Ukraine (Незалежність України). — 1920. — Н. 3), С. Смалъ-Стоцького (Das ukrainische Volk und die ukrainische Sprache (Український народ й українська мова). — 1921. — Н. 5/6), Є. Чикаленка (Was nun? (Що далі?). — 1921. — Н. 4). Таким чином, завдяки цьому журналу українська автура отримала дружню трибуну для пропагування українського питання у німецькомовній аудиторії.

Прагнучи поширити коло прихильників німецько-української дружби та ознайомити їх з різноаспектними питаннями українського минулого та тогочасності, Товариство не обмежувалося розповсюдженням журналу «Die Ukraine» винятково серед німецького читача, а розсилало його «не лише усім офіційним політичним та економічним представництвом Української Народної Республіки в зарубіжжі, але й керівникам українських господарських спілок у Східній Галичині, Буковині та Карпатській Русі, де проживають мільйони українців. Усі ці багаточисельні елементи, які працюють на культурне і економічне зміцнення Української думки, є нашими природними союзниками, оскільки на рівні з німцями відчують кайдани Версальського миру» (An die Mitglieder der Deutsch-Ukrainischen Gesellschaft! An die Leser der Zeitschrift «Die Ukraine»! (До членів Німецько-Українського Товариства! До читачів журналу «Україна»!). — 1921. — Н. 9. — S. 1). Зокрема, місячник надходив до товариств «Просвіта» та «Чумак» у Владивостоці, Українського Народного Дому в Харбіні, українських товариств Варшави, Відня, Кишинєва, Луцька, Львова, Праги, Рівного, Станіслава (Verzeichnis der ukrainischen Gesellschaften, denen unsere Zeitschrift «Die Ukraine» regelmäßig zugeht (Реєстр українських товариств, до яких регулярно надходить наш журнал «Україна»). — 1922. — Н. 1. — S. 1). Згодом (із відновленням Української держави) планувалося постійне надсилання місячника і в Україну. Необхідно зазначити, що в журналі регулярно подавалися рекламні блоки українських осередків за кордоном: Української художньої робітні у Відні, видання «Українського Видавництва у Катеринославі» (Катеринослав; Ляйпціг), бібліографічні описи найновіших українських видань у Німеччині, Австрії та Галичині.

Під редагуванням Гергарда Клюка (Клюкова) [21] у Берліні впродовж 1920—1921 рр. виходила газета «Deutsch-Ukrainische Zei-

tung» («Німецько-Українська Газета») [5] (усього з'явилося на світ 26 чисел (1920 — № 1—14; 1921 — № 1—12) [2]. Не вдалося, однак, віднайти видання, оглянути його de visu та встановити авторів і тематику публікацій. Аналогічна ситуація зі згадуваною С. Наріжним газетою «Die Technik-Deutsch-Ukrainische Ingenier-Zeitung» («Технічна німецько-українська газета»), яку видавала в Берліні 1922 р. «Ukrainische Wirtschaft[tsberatung] g.m.b.H.» («Українська економічна консультація») [13, с. 99].

Після ліквідації 1923 р. Посольства УНР у Берліні припинилося й офіційне інформування про українське питання у Німеччині. Заступництво національних інтересів України в Німеччині перебрала на себе нелегальна Українська військова організація (пізніше — ОУН), представникам якої вдалося розпочати видання бюлетеня «Die Osteuropäische Korrespondenz für Politik, Wirtschaft und Kultur» («Східноєвропейська служба інформації з політики, економіки й культури»). У 1924—1934 рр. це видання інформувало німецьких читача і медіа про українські справи, а видавництво ОЕК (саме так зазвичай називали видання) виконувало місію пресової агенції УВО, згодом — ОУН, для фахової підготовки правдивої інформації про стан справ в Україні німецькою мовою. За роки існування періодика його головними редакторами були Василь Кучабський (1924 р. — літо 1926 р.), Зенон Кузеля (літо 1926 р. — 1931 р.) і Ріко Ярій (1931—1934 рр.). За побажанням Є. Коновальця, який матеріально підтримував ОЕК, видання повинно було мати всеукраїнський державницький характер [12, с. 128]. Матеріали співробітників ОЕК Сидора Чучмана, Ріко Ярого, Зенона Кузеля, Івана Кедрина (постійного кореспондента у Кенігсберзі), статті послів Д. Левицького, В. Целевича, Д. Паліїва та інших авторів пропагували різноматичні аспекти українського питання — історичний, економічний, культурницький, завдяки чому особливий інтерес вони викликали серед німецьких науковців [12, с. 193—195].

На початку 1929 р. українські студенти заснували у Данцігу Українське пресове бюро [13, с. 117], яке видавало бюлетені німецькою мовою для інформування закордону про українське питання та політичне становище на українських землях [18]. Андрій Федина (власне його адреса вказувалася для надсилання матеріалів для бюлетеня), який був призначений уповноваженим ПУН для керів-

ництва діяльністю ОУН у Данцігу, намагався налагодити співпрацю із редакцією ОЕК у галузі україніки, пропонував провести систематизацію українознавчих матеріалів, виданих різними мовами [10]. Однак не вдалося відшукати жодного примірника цього бюлетеня чи натрапити на ширшу інформацію про нього в літературі.

Для інформаційно-пропагандистської діяльності ОУН 1931 р. відкрила у Берліні бюро у формі музею п. н. «Ukrainisches Büro-Museum» («Українське бюро-музей»), яке працювало під керівництвом Р. Ярого аж до його ліквідації 1943 р. Музей розташувався у відомій у Берліні кам'яниці, що була власністю лідера УНДО Дмитра Левицького (Меклембургіше штрассе, 73). Бюро функціонувало як неофіційний український консулат для зв'язку з німецькими державними, громадськими й пресовими інституціями. Там зберігалися комплект телеграм української амбасад у Берліні за роки її діяльності, повний комплект вирізок з німецької преси про Україну від 1932 р. та інші важливі документи. Було зібрано велику збірку старовинних карт Східної Європи (частина з них була віднайдена і викуплена у голландських антикварів). Після ліквідації ОЕК туди було перенесено також її архіви [7, с. 129].

За цією ж адресою для ознайомлення закордону з українськими актуальними політичними і культурними проблемами 1931 р. почала діяти українська пресова агенція п. н. «Українська Пресова Служба» = «Ukrainischer Pressedienst» (далі — УПС), яка стала певним чином правонаступницею і продовжувачем справи ОЕК. УПС продовжила практику збору вирізок та виписок з української преси німецькою мовою для інформування німецької публіки про Україну, запроваджену З. Кузелею в ОЕК, розширивши архівні надходження інформацією з україномовної преси. 1930 р. побачили світ кілька чисел (принаймні чотири) бюлетеня УПС «Ukraine-Bericht» («Україна-Повідомлення»), які видала ОЕК за дорученням УПС. Єдиний доступний до огляду номер цього бюлетеня (№ 4) містив повідомлення про події в українському житті на етнічних українських землях і за кордоном. Зокрема, українському питанню були присвячені стаття З. Кузеля «Die ukrainische Sprache» («Українська мова») та дві замітки з-під рубрики «Vorträge über das ukrainische Problem in Deutschland» («Лекції про українську проблему в Німеччині») про виступи З. Кузеля з лекцією «Значення українського питання» в

Єнському університеті та Д. Дорошенка з доповіддю «Церква в Україні» у Берлінському університеті. Про діяльність українських науковців-емігрантів у Польщі — вихідців зі східних українських теренів — йшлося в замітці «Eröffnung eines ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Warschau» («Відкриття українського наукового інституту у Варшаві»). Згадувалося про святкування у Перемишлі ювілею Уляни Кравченко — 70-річчя з дня народження та 50-ліття творчої діяльності («Jubiläum einer ukrainischen Dichterin» («Ювілей української поетки»), згадувалося про її німецьке (по батьківській лінії) походження.

Про п'ятирічний план розвитку УРСР («Die Industrie der ukrainischen Sowjetrepublik» («Індустрія Української Радянської Республіки»)) йшлося у повідомленні з Харкова, з Галичини інформувалося про побудову шпиталю митрополитом Шептицьким («Bau eines ukrainischen Spitales in Lemberg» («Будова українського шпиталю у Львові»)).

У кінці бюлетеня подавався перелік німецьких видань, в яких містилися наукові праці чи статті з українського питання: «Osteuropa», «Die Ostwirtschaft», «Nation und Staat», «Vorwärts», «Lokal-Anzeiger», «Neues Wiener Journal».

1931 р. УПС розпочала видання бюлетенів німецькою мовою «Ukrainischer Pressedienst» [4], самою назвою періодика підкреслюючи спадкоємність традиції українського офіційного представництва у Німеччині. Упродовж 1931—1934 рр. бюлетені виходили під редакцією Михайла Селешка, у 1938—1939 рр. — Володимира Стахіва. Єдиний доступний до перегляду № 22(256) за 1938 р. містить матеріали у двох розділах: «Aus der Sowjetukraine» («З Радянської України») та «Aus der Westukraine» («Із Західної України»), інформуючи про останні події на українських землях [20].

Бюлетені «Ukrainischer Pressedienst» розсилалися до видавництв усієї німецької преси, впливових політичних діячів та організацій і навіть до урядових установ тих держав, які використовували у спілкуванні німецьку мову. Водночас вони висилалися дипломатичною поштою до німецьких посольств у світі. Таким чином німецькомовні бюлетені УПС потрапляли і до СРСР [7, с. 131—132].

Окрім того, під орудою Українського бюро видавалися книги і брошури німецькою мовою про українську справу. Саме в його при-

міщенні розпочала свою працю редакція органу УНО «Український Вістник» (1937—1945) [7, с. 132]. А ще 1933 р. УНО видавало німецькомовні бюлетені, «які розсилалися по німецьких установах» [14].

Відгукуючись на зріст зацікавлення українською проблемою в Європі у зв'язку з активізацією діяльності українських націоналістів, УПС у Берліні 1933 р. відновила вихід згадуваного німецькомовного журналу «Die Ukraine», в якому «можна було справу висвітлювати так, як цього треба Українцям». Завдяки новому виданню читач при розгляді українського питання міг звертатися до українських, а не іноземних джерел. Журнал складався із чотирьох розділів («Політичне становище», «Українська історія», «Українське господарство» та «Українська культура»), які провадили Р. Ярий, С. Чучман, Б. Крупницький та З. Кузеля відповідно. Українська еміграція вважала появу журналу свідченням того, «що українська справа стала поважним фактором політики, без рішення якого не може бути рішена жадна справа більшої ваги, передовсім у відношенні до Сходу» [9]. Припускаємо, що вийшло лише два числа журналу, оскільки в листі, датованому 3 грудня 1933 р., З. Кузеля повідомляє, що «більше чисел досі не появилось» [19].

Улітку 1934 р., після убивства бойовиками ОУН міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького, німецька влада, дотримуючись підписаного раніше німецько-польського договору про ненапад, висунула членам ОУН (зокрема Р. Ярому) вимогу покинути країну. Пресова агенція ОЕК змушена була згорнути свою діяльність і припинити випуск бюлетеня.* Призупинила на кілька років свою діяльність УПС, припинили вихід інші видання.

Долучилося до видання німецькомовної преси й оточення Є. Петрушевича в Берліні, розпочавши від липня 1932 р. друкувати «призначену для преси і заінтересованих українською справою кол» «Ukrainische Korrespondenz» («Українську Кореспонденцію») — бюлетень, який виходив тричі на місяць [16]. За нашими підрахунками, усього з'явилося на світ від шести до восьми чисел. Львівський «Новий Час» згадує це видання 1933 р. у контексті занепокоєння німецької преси прокомуністичною діяльністю Є. Пет-

* Докладніше про бюлетень «Die Osteuropäische Korrespondenz für Politik, Wirtschaft und Kultur» *див.* [8].

рушевича, зокрема пропагандою комуністичної ідеї в бюлетені «Українська Кореспонденція» [11].

Потерпаючи від фінансової скрути, не мала змоги вести широку видавничу діяльність Гетьманська управа у Німеччині, випустивши 1934 р. у світ лише кілька чисел німецькомовного бюлетеня «Der Slavische Osten: Die aktuelle Fragen des Ostens und Südostens Europas» («Слов'янський Схід: актуальні питання Східної і Південно-Східної Європи») під редагуванням Євгена Білінського. Матеріали двох наявних чисел інформували про Голодомор 1932—1933 рр. в Україні та діяльність гетьманських організацій за океаном. Кілька статей присвячувалася критичному висвітленню діяльності політичного опонента гетьманців — ОУН.

Окрему сторінку німецькомовних видань у хроніці українського життя в Німеччині записано Українським науковим інститутом у Берліні. П. Рорбах у вітальному слові з нагоди його створення наголошував: «Те, що українське питання є центральною європейською проблемою, повинен знати кожен фаховий політик. Українське питання є основним для державного облаштування Східної Європи. Якщо воно буде вирішено позитивно, тобто в розумінні незалежної української держави, то можна буде говорити про вирішення внутрішньої східноєвропейської рівноваги й окремі учасники східноєвропейської системи зможуть будувати відносини не тільки між собою, а й з середньо- й західноєвропейськими народами. У випадку негативного вирішення питання, тобто в розумінні подальшої підлеглості України Москві, Східна Європа як цілісність залишиться інструментом московського впливу на Захід, Схід і Південь» (Die Eröffnung des Ukrainischen wissenschaftlichen Instituts in Berlin (Відкриття Українського Наукового Інституту в Берліні) // Die Ukraine. — 1926. — Dezember. — S. 3). Власне для створення підвалин відновлення незалежності Української держави працювало гроно українських науковців у науковій інституції, яка постала першою у «неслов'янській державі» [15, с. 12].

Попри організацію низки українознавчих лекцій, викладів, семінарів, курсів, які відбувалися у переповнених аудиторіях, викликаючи постійне зацікавлення німецької преси, на перших порах Інститут видав три обсягові томи «Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes» («Записки Українського Наукового Інсти-

туту»), які виходили один раз на два роки (Т. 1. — Берлін, 1927. — 180 с.; Т. 2. — Берлін, 1929. — 222 с.; Т. 3. — Берлін, 1931. — 168 с.), і два зшитки «Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes» («Повідомлення Українського Наукового Інституту»), перший з яких з'явився 1927 р. обсягом 74 с., другий — 1928 р. обсягом 82 с. [2].

З огляду на загальну економічну кризу УНІ був змушений замість цих великих і дорогих видань приступити до видання серії дрібніших публікацій п. н. «Beiträge zur Ukrainekunde» («Причинки до українознавства»).

Для поглиблення німецько-українських відносин Інститут розпочав видавати німецькомовний бюлетень «Ukrainische Kulturberichte», перше число якого з'явилось 1 травня 1933 р.: «Новий орган стрівся з прихильністю серед чужинецької публіки: всі головніші пресові бюро зазначили появлення його в світ» [9]. Задекларований місячником, бюлетень виходив 6—7 разів на рік. Його публікації були присвячені різним аспектам українського питання: історичному, географічному, етнографічному, культурному тощо авторства як українських науковців (З. Кузеля, Б. Крупницький, В. Кубійович, І. Мірчук, І. Турин та ін.), так і німецьких (К. Г. Мейєр, К. Ріхтер, П. Рорбах, А. Шмідт, Г. Шпехта та багатьох інших). У часописі подавалися матеріали про діяльність УНІ в Берліні, функціонували рубрики: «Neue Bücher» («Нові книжки»), «Neue Vorträge» («Нові виклади»), «Neue Vorträge im Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut in Berlin» («Нові виклади в Українському Науковому Інституті в Берліні»), «Ukrainica in deutschen Zeitungen und Zeitschriften» = «Ukrainica in der deutschen Presse» («Україніка у німецькій пресі»), «Ukrainica in der deutschen Literatur» («Україніка в німецькій літературі»), «Ukrainekunde in Italien» («Українознавство в Італії»), «Ukrainica in der franzoesischen Zeitschriftenliteratur» («Україніка у французькій газетній літературі»), «Nekrologe» («Некрологи») та ін.

Спеціальне число (№ 36/37) видання за 16 квітня 1938 р. присвячено «Українському мистецтву сучасности». Текст до нього написав Павло Ковжун, а німецькою мовою переклала Марія Мірчук, яка подала також передне слово. 17 репродукцій творів українських митців, а також деякі ґрунтовні чужомовні твори про українське мистецтво становили зміст цього числа.

Видане 20 серпня 1939 р., число 39/44 було присвячен Західній Україні, Підкарпаттю та Буковині. У статтях І. Мірчука, Р. Димінського, З. Кузелі, М. Антоновича, Б. Крупницького, К. Г. Мейера, Я. Рудницького, С. Сірополка обговорювалися історія, стан господарства, шкільництва та тогочасне становище українців на згаданих землях [1]. Унаслідок підписання мирного договору між Німеччиною та СРСР наклад був повністю сконфіскований, щоб не заторкувати тематики, пов'язаної із зайнятими Червоною армією землями. Вихід бюлетеня з тієї ж причини був припинений [6].

Діяльність дипломатичного відділу Посольства УНР в Німеччині, Українського наукового інституту в Берліні, інформаційних агенцій політичних організацій, реалізація їхніх видавничих проєктів сприяли зростанню інтересу німецького громадянства до України: «Німці хочуть пізнати Україну, край, нарід, мову. Навряд чи в іншій якій країні є стільки тих, що вчать української мови, як у Німеччині. В Берліні, шукаючи праці, можете сміло дати в часописях оголошення про те, що ви навчаєте української мови: другого дня ви будете мати кілька учнів» [15, с. 11—12].

Під час Другої світової війни українська еміграція, значно обмежена у коштах і правах, звузила коло видань і вже не мала змоги інформувати німецькомовний світ про українське питання. Першочерговим завданням стала пресова підтримка української діаспори і мільйонів примусових українських робітників та полонених і військовиків, яким необхідно було надавати різноманітну інформацію рідною мовою.

Посильний внесок для підтримки співвітчизників у важкі роки перебування на чужині робила Апостольська візитатура для греко-католиків у Німеччині, яка була встановлена 8 червня 1941 р. у Берліні у зв'язку з величезною кількістю українців-католиків у Німеччині*. Отець Петро Вергун — Апостольський візитатор для всіх українців-католиків схіного обряду у тодішній Великонімеччині — попри безпосередні пастирські обов'язки став відповідальним редактором організованого ним друкованого органу візитатури

* О. П. Вергун у своєму життєписі, написаному 1956 р. і висланого до ігумена Е. Нойфельдера в Нідеральтайх (Німеччина), згадував «разом усіх один і пів (1,5) мільйона лишень українців-католиків в Німеччині» [17, с. 212].

«*Amtsblatt der Apostolischen Visitatur für Ukrainer in Großdeutschland*» («Офіційний вісник Апостольської Візитатури для українців у Великонімеччині»), перший номер якого з'явився у листопаді 1941 р. і виходив місячником до часу ліквідації візитатури після закінчення війни. Виконуючи вимоги німецької влади, вісник виходив німецькою мовою, українською друкувалися лише пастирські листи.

У часописі вміщувалися різні розпорядження адміністративного характеру, приписи щодо подружжя та державні вимоги про їхнє укладення. Обов'язково повідомлялося про місце і час богослужень для місцевого гестапо. Згідно з розпорядженням Східної конгрегації у Римі публікувалися матеріали обрядового змісту.

Вісник розсилався по всіх греко-католицьких душпастирствах і німецьких римсько-католицьких ординаріатах. Його отримували багато німецьких священиків, що сприяло їхньому ознайомленню з греко-католицьким обрядом та його церковними приписами, ліквідувало помилкові уявлення про українців та їхнє віросповідання [17, с. 223].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що українська політична еміграція в Німеччині доволі плідно попрацювала на полі німецькомовного видавництва як на важкі часи економічної кризи, постійних матеріальних нестатків, а інколи й напівлегального становища. До інформування німецького читача про українську справу долучилися представники усіх присутніх у тогочасній Німеччині політичних течій: УНР-івської, гетьманської, націоналістичної, радянофільської і релігійної. Загалом у досліджуваний період виходило щонайменше 13 німецькомовних періодичних видань української еміграції, які своєю тематикою охоплювали політичні, наукові, культурні, технічні та релігійні питання. Варто згадати разом з ними й німецький журнал «*Die Ukraine*», який пропагував українське питання і надавав свою площу українським авторам, працюючи на справу поширення знань про Україну, українців, їхню історію і культуру.

1. *Бк.* Рік 1938/1939 доволі плідний... / *Бк.* // *Нація в Поході*. — Берлін, 1939. — Ч. 14/15.
2. Видання Українського Наукового Інституту в Берліні // *Вісти*. — 1937. — № 4. — С. 9.
3. *Енциклопедія Українознавства* : слов. частина. — Перевид. в Україні. — Львів, 1996. — Т. 3. — С. 882.

4. Енциклопедія Українознавства : слов. частина. — Перевид. в Україні. — Львів, 2000. — Т. 9. — С. 3384.
5. Журнал «Україна» в німецькій мові // Український Хлібороб. — 1933. — Ч. 15. — С. 3.
6. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен ; Торонто ; Сідней, 1962. — Т. 169: Збірник на пошану Зенона Кузеля. Праці філологічної та історично-філософичної секцій / за ред. В. Янева. — С. 60.
7. *Книш З.* Б'є дванадцята (Спогади й матеріали до діяння ОУН напередодні німецько-московської війни 1941 р.) / Зеновій Книш. — Торонто : Срібна Сурма, [Б. р.]. — 384 с.
8. *Кулеша Н.* Періодичні видання української націоналістичної еміграції в Німеччині у 20—30-х рр. XX ст.: особливості функціонування / Надія Кулеша // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2007. — Вип. 15. — С. 61—63.
9. ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 9, од. зб. 4191. — Арк. 8.
10. ЛННБУ. Від. рукописів. — Ф. 258, спр. 211, п. 3. — Арк. 1.
11. *М. С.* Німецька преса й українська справа / М. С. // Новий Час. — 1933. — Ч. 23.
12. *Мартинець В.* Українське підпілля. Від УВО до ОУН : спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / Володимир Мартинець. — [Б. м.], 1949.
13. *Наріжний С.* Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. — Частина 1. — Прага, 1942.
14. *Нечай С.* З українського життя на чужині (Із подорожних вражінь із Німеччини) / Семен Нечай // Тризуб. — 1936. — Ч. 18. — С. 4.
15. *Нечай С.* Український Науковий Інститут у Берліні / Семен Нечай. — Тризуб. — 1934. — Ч. 41. — С. 12.
16. Ріжні вісти // Український Прапор. — 1932. — Ч. 4.
17. *Романишин П.* Історія української еміграції та Українська католицька церква в Німеччині / Петро Романишин // Українці в Берліні. 1918—1945 : пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5-го вересня 1981 р. в Шаратон-готелі / ред. Василь Верига. — Торонто, 1996. — С. 209—225.
18. Хроніка. В Данцігу // Час. — 1929. — Ч. 107.
19. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДАУ, м. Львів). — Ф. 209, оп. 1, од. зб. 898. — Арк. 7.
20. ЦДАУ, м. Львів. — Ф. 309, оп. 2, од. зб. 200. — Арк. 1—4.
21. *Schiller F. P.* Literatur zur Geschichte und Volkskunde der deutschen Kolonien in der Sowjetunion für die Jahre 1764—1926. In Kommission des

- Staatsverlags der ASRR der Wolgadeutschen. Pokrowsk a/W, 1927. / F. P. Schiller // http://www.wolgadeutsche.ru/bibliothek/Bibliografie_Schiller_4.htm.
22. <http://www.library.carleton.ca/specialcollections/batchinsky/batchpart12.html#D>.
23. <http://www.library.carleton.ca/specialcollections/batchinsky/batchpart12.html#U>.

Ростислав Лецишин

ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАГЛЯДОВО-РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ СТАНІСЛАВСЬКОГО ВОЄВОДСТВА У 1921—1939 рр.

У статті проаналізовано законодавчо-нормативне забезпечення наглядово-репресивної політики щодо української преси Станіславського воєводства у 1921—1939 рр. з урахуванням місцевої специфіки. Розглянуто суперечності між декларативними демократичними положеннями про свободу слова в польських конституціях та законах і реальною репресивною політикою польської влади щодо української преси воєводства. Особливу увагу приділено нормативному забезпеченню цензурної політики.

Ключові слова: Станіславське воєводство, українська преса, цензура.

В статье проанализировано законодательно-нормативное обеспечение наблюдательно-репрессивной политики по отношению к украинской прессе Станиславского воеводства в 1921—1939 гг. с учетом местной специфики. Рассмотрено противоречие между декларативными демократическими положениями о свободе слова в польских конституциях и законах и реальной репрессивной политикой польской власти относительно украинской прессы воеводства. Особое внимание уделено нормативному обеспечению цензурной политики.

Ключевые слова: Станиславское воеводство, украинская пресса, цензура.

The legislative-normative securing of controlling-repressive policy concerning to the Ukrainian press of Stanislawow wojewodztwo in 1921—1939th recording to the local specificity is analysed in the article. The contradictions of declarative democratic statements about the